

HANDBOEK CONTEXTUELE HULPVERLENING

Leesexemplaar

HANDBOEK CONTEXTUELE HULPVERLENING

Op verhaal komen in de dialoog

Paul Heyndrickx, Linne De Loof,
René Knip, An Van Herck & Wilma van Klaveren

P E L C K M A N S

INHOUD

Voorwoord	11
<i>Jaap van der Meiden</i>	

Inleiding: Alle werkelijke leven is ontmoeting	13
<i>Paul Heyndrickx</i>	

DEEL 1

DE CONTEXTUELE BENADERING THEORETISCH RAAMWERK, AANNAMES EN BASISHOUDING

1.1 De geboorte van het contextuele denken	21
<i>Paul Heyndrickx</i>	
Een paradigma	21
De geboorte van het contextuele paradigma	22
Wat is helpend?	27
Uitdagingen	30
Vandaag	32
1.2 Psychische hulpverlening vandaag	33
<i>Paul Heyndrickx</i>	
Een contextuele visie op ziekte en gezondheid	33
Psychotherapie – psychosociale hulpverlening en begeleiding	35
Wat werkt?	39
De gemeenschappelijke factoren en de contextuele benadering	40
Het belang van de cliënt en de extratherapeutische factoren in het contextueel werken	42
Besluit	43

1.3	Een integratief model om te spreken over de mens in verbinding	45
	<i>Wilma van Klaveren</i>	
	Inleiding	45
	Een integratief model, van of-of naar en-en	46
	Vijf dimensies	47
	De dimensies samen	55
	Basisbegrippen	56
	Besluit	73
1.4	Basishouding	75
	<i>Wilma van Klaveren</i>	
	1. Spiegelbeeldig kijken	76
	2. Werken vanuit meerzijdige partijdigheid	77
	3. Werken met relationeel-ethische verbeelding	78
	4. Voorrang geven aan de kwetsbaarste	80
	5. Schakelen tussen de dimensies/tegelijktijd werken in alle dimensies	81
	6. Verbindend werken	82
	7. Gerichtheid op hulpbronnen	83
	8. Het geven van erkenning	84
	9. Aanzetten tot actie/verwachting van actie	84
	10. Omgaan met feedback en monitoring	85
	Tot slot	87

DEEL 2

CONTEXTUEEL PROCESMATIG WERKEN

2.0	Model voor de toepassing van de contextuele benadering	91
	<i>Paul Heyndrickx</i>	
	Noodzakelijkheid en keuze van een model	91
	Het model	92
2.1	Fase 1. Verbondenheid in hechte relaties onderzoeken	97
	<i>Paul Heyndrickx</i>	

2.1.1	Aangaan van een therapeutische relatie	99
	<i>Linne De Loof</i>	
	De therapeutische relatie als een ontmoeting	100
	Basiselementen van de therapeutische relatie	103
	Creëren van een loyale context	104
	Aandacht voor het positieve	107
	Aandacht voor de afwezige (gezins)leden	108
2.1.2	Verkennen van verhalen	111
	<i>Paul Heyndrickx</i>	
	De mens als verhaal	111
	Taal	112
	Taxatie van de context	113
	Taxatie en diagnose	117
	Meerzijdige partijdigheid of meerzijdig gerichte partijdigheid	118
	Meerzijdige partijdigheid op de verschillende contextuele dimensies	120
	Het geven van erkenning stimuleren	123
2.1.3	Verkennen van de relationeel-ethische patronen	129
	<i>Wilma van Klaveren</i>	
	Inleiding	129
	1. Mensen meenemen naar een relationele manier van kijken	130
	2. Het verkennen van de balans van geven en nemen	132
	3. Het verkennen van intergenerationele patronen	133
	Het genogram	135
	Het stellen van verbindende vragen	139
	Besluit	140
	Casus: Er hangt een monster aan het plafond	141
	<i>Linne De Loof</i>	
2.2	Fase 2. Verbondenheid in hechte relaties bewerken	147
	<i>Paul Heyndrickx</i>	

2.2.1	Onderzoeken van breuken en bronnen	149
	<i>An Van Herck</i>	
	Back to the future	149
	Transgenerationele manoeuvre: toen en daar	150
	Transgenerationele manoeuvre: hier en nu	153
	Leiden naar het verwerken van geleden onrecht	155
	Ontsluiten van hulpbronnen	157
	Hulpbronnen: dagelijks taalgebruik en de contextuele interpretatie	158
	Hulpbronnen aanboren met vijf dimensies als kompas	160
	Broers en zussen	162
	Broers en zussen als hulpbron: aanzet tot actie	165
	De gekozen relaties als bronnen van hulp	166
	Niet-relatieve hulpbronnen	167
2.2.2	Werken aan exoneratie	171
	<i>Wilma van Klaveren</i>	
	Wat is exoneratie?	171
	Geen statisch eindpunt, maar een circulair proces	173
	Relationeel-ethische rechten en plichten	175
	Een verbod op breken?	177
	Postume exoneratie	177
	Interventies vanuit de vijf dimensies	178
	Effecten van exoneratie	181
	Welke eisen worden aan de therapeut gesteld?	181
2.2.3	Aanmoedigen tot herstel van de dialoog	183
	<i>Linne De Loof</i>	
	De vrijheid van constructief gerechtigde aanspraak	184
	Toewerken naar de eerste stap	186
	Timing: het hanteren van het moratorium	190
	Het risico van de dialoog taxeren	192
	De beweging van de dialoog ondersteunen	195
	Actie: de weg naar passende, betrouwbare zorg	197
	Casus: Tranen op het podium	201
	<i>Linne De Loof</i>	

2.3	Fase 3. Verbondenheid in hechte relaties versterken	207
	<i>Paul Heyndrickx</i>	
2.3.1	Bewustmaken van het effect van herstel	209
	<i>Paul Heyndrickx</i>	
	Wat is herstel?	209
	Het speelveld van de contextueel werker	212
	Het effect van hulpbronnen	214
	Verwachting van actie en hanteren van een moratorium	217
	Zichtbaar maken van gedragsverandering: van delegaat naar legaat	217
	Peiling naar gevoelens van zelfwaarde en zelfzekerheid	218
	Generaliseren van verworven inzichten	219
	Herstel en zelfzorg op de werkvloer	220
2.3.2	Identificeren van bronnen en bedreigingen	225
	<i>An Van Herck</i>	
	Gerichtheid op belangrijke hulpbronnen	226
	Contextuele interventies ter inspiratie	227
	Bewust worden van mogelijke bedreigingen	232
	Contextuele interventies ter inspiratie	232
2.3.3	Afsluiten	239
	<i>Linne De Loof</i>	
	Eerste dimensie: de feiten zetten de krijtlijnen uit	240
	Tweede dimensie: het verdragen van het alleen zijn	241
	Derde dimensie: circulariteit tot op het einde	244
	Vierde dimensie: wat hebben we elkaar gegeven?	247
	Vijfde dimensie: de ontmoeting blijft bestaan	251
	Casus: Klein onderhoud	253
	<i>Linne De Loof</i>	

DEEL 3
DE OPLEIDING EN DE ONTWIKKELING VAN DE
CONTEXTUEEL HULPVERLENER

René Knip

3.1	Inleiding	261
3.2	De contextuele methodiek als specialisme	262
3.3	Toegang tot de opleiding: de basisprincipes van hulpverlening zijn eigen gemaakt	264
3.4	Competenties van de contextueel hulpverlener	268
	3.4.1 Herkenning van de bijzondere situatie	268
	3.4.2 Meerzijdige partijdigheid	269
	3.4.3 Theoretische kennis	270
	3.4.4 Specifiek soort betrokkenheid	271
	3.4.5 Herkenning van destructieve onbalans	272
	3.4.6 Zelfkennis: herkenbaarheid van levensthema's	273
	3.4.7 Zicht op persoonlijk discours	275
	3.4.8 Persoonlijke vrijheid	276
	3.4.9 Hantering overdracht en tegenoverdracht	281
	3.4.10 Omgaan met processen van parentificatie	283
	3.4.11 Beeld van eigen geschiedenis en kwetsbaarheid	285
	3.4.12 Therapeutische moed	286
3.5	Permanente educatie	288
	Dankwoord	290
	Over de auteurs	292
	Bibliografie	293
	Register	298

VOORWOORD

Onlangs is bij ons de hele benedenverdieping gerenoveerd. Nieuwe vloer, nieuwe kozijnen, keuken en plafond, alles gestuukt, behangen en geverfd. Toen wij hier 22 jaar geleden kwamen wonen, heb ik nog zelf bouwvakker gespeeld. Van het installeren van een nieuwe keuken en badkamer tot het verplaatsen van muren, het stuken en het schilderen. Maar na zoveel jaren waarin het huis het opgroeien van vier kinderen tot volwassen mensen heeft moeten doorstaan, was het wel weer toe aan een opknapbeurt. Ik had er zelf de tijd en de moed niet meer voor. Dus zo ongeveer voor het eerst in mijn leven heb ik 'de klus' met enig wantrouwen uitbesteed aan een aannemer. Het heeft me veel geleerd.

Ik heb vooral genoten van het vakmanschap van de mensen die gedurende zo'n zes weken lang ons huis hebben bevolkt. Ze begonnen weliswaar onmenselijk vroeg, maar wisten met inzicht en oplossend vermogen in veel kortere tijd een veel beter resultaat te bereiken dan mij zou zijn gelukt. Bovendien hadden ze het gereedschap waar ik vaak van heb gedroomd, maar wat voor een eenvoudige doe-het-zelver niet is weggelegd. Verder waren ze vriendelijk, betrouwbaar en straalden ze uit dat ze ook onverwachte problemen prima de baas zouden kunnen. Al met al bracht het me ertoe op een gegeven moment te denken dat ik mijn doe-het-zelf-aspiraties beter aan de spreekwoordelijke wilgen kon hangen. Het vakmanschap van deze mensen zou ik niet kunnen evenaren.

Ik moest aan dat vakmanschap denken toen mij de eer werd vergund een voorwoord voor dit handboek contextuele hulpverlening te schrijven. Met name de titel deed mij denken aan die mensen die het vermogen hebben hun deskundigheid te combineren met betrokkenheid bij het werk, de mensen, het materiaal en het gereedschap. De socioloog Richard Sennett noemt dergelijke professionals 'ambachtsmensen', mensen bij wie hun vakmanschap gecombineerd wordt met betrokkenheid. De kern van het boek dat je nu in handen hebt, richt zich op dat vakmanschap en op dat ambacht. Daarvoor biedt het als het ware een gereedschapskist. De kist zelf wordt gevormd door het model contextuele therapie dat ik samen met mijn collega Kees Verduijn heb ontwikkeld op basis van een wetenschappelijke analyse van de praktijken van andere contextuele ambachtslieden, onder wie Nagy zelf. Dat model bestaat uit een richtinggevende, iteratieve ordening van fasen, processtappen en interventies. Dit handboek heeft die gereed-

schapskist gevuld met een grote verzameling werkvormen, technieken, handvaten, houdingsaspecten en creatieve interventies, kortom, een grote diversiteit aan gereedschappen die behulpzaam kunnen zijn bij het handwerk van de contextuele ambachtsman of -vrouw.

Het boek is geschreven door vijf gewaardeerde collega's die een grondige kennis van de contextuele theorie combineren met een rijke, gelouterde ervaring in het ambacht van de contextuele hulpverlening. Daarmee is dit boek een aanbeveling voor professionals die zich het vakmanschap van het contextuele werken willen eigen maken of hun gereedschapskist willen uitbreiden. Het vormt een waardevolle aanvulling op de vele Nederlandse publicaties die er al zijn. Er zijn zelfs al anderhalve keer zoveel Nederlandstalige publicaties als Engelstalige, wat gezien mag worden als teken dat het contextuele denken hier hooggewaardeerd wordt, en dat deze benadering ook steeds verder verdiept en ontwikkeld wordt. Waar dit boek zich echter in onderscheidt, is dat het gebruik maakt van een model dat gebaseerd is op wetenschappelijk onderzoek.

Bij dat laatste wil ik graag nog even stilstaan. Nagy heeft altijd duidelijk gemaakt dat het hem erom te doen was een werkzame therapie te ontwikkelen. Ik ga ervan uit dat we allemaal graag willen dat onze hulp aan mensen en hun relaties daadwerkelijk iets bijdraagt. Daarbij is echter ook onderzoek van groot belang. Ik ben me bewust van de kritische kanttekeningen die er bij veel hedendaags onderzoek geplaatst kunnen worden, maar daar hoeven we ons niet door te laten tegenhouden. Onderzoek kan ons veel kennis en inzicht geven die bruikbaar zijn voor een deugdelijke doorontwikkeling en verrijking van de contextuele uitgangspunten en praktijk. Het draagt bij aan de versterking van de relevantie van dit relatiegerichte denken en is zelfs voorwaarde voor het voortbestaan daarvan. Het is dus mijn wens dat zowel de opleidingen als de individuele professionals zich meer gaan richten op het doen van onderzoek in dit waardevolle veld.

Ik wil ten slotte afsluiten met een hartelijke felicitatie aan het adres van de auteurs. Ondanks het feit dat het boek geschreven is in een tijd van coronabeperkingen en lockdowns, hebben ze goed werk verricht. Ik heb er dan ook alle vertrouwen in dat dit boek zijn weg zal vinden in het veld van ambachtlieden die zich in willen zetten voor herstel van wederkerigheid in relaties.

Januari 2022

dr. Jaap van der Meiden

Systeemtherapeut NVRG en Contextueel Therapeut VCW

Werkzaam op de Christelijke Hogeschool Ede (NL) als coördinator van het Instituut Contextuele Benadering,

senior onderzoeker, auteur en docent contextuele therapie

INLEIDING

ALLE WERKELIJKE LEVEN IS ONTMOETING

Paul Heyndrickx

"Alle werkelijke leven is ontmoeting."

Dit citaat uit *Ich und Du* uit 1923 van de filosoof Martin Buber is misschien wel de meest bondige samenvatting van het contextuele denken (1923/1959/2003).

Relatie is het kernbegrip. Niets staat op zich.

"Niets bestaat dat niet iets anders aanraakt", schrijft Jeroen Brouwers in *Bezonen rood* (1981/2010). Niets bestaat op zich.

Ubuntu of "Ik ben omdat wij zijn" is een Zuid-Afrikaanse filosofie (Ramose, 2017). Een mens bestaat niet zonder zijn verbondenheid met anderen.

Zonder relaties is er geen bestaan. Ik besta dankzij mijn relaties met wie niet-ik is. Deze fundamentele wijsheid, die steeds weer opduikt, is de kern van het contextuele denken zoals dat in de tweede helft van de vorige eeuw werd ontwikkeld door de Hongaars-Amerikaanse psychiater Ivan Boszormenyi-Nagy (1920-2007) en de mensen met wie hij samenwerkte. Een handboek contextueel werken hoort te beginnen met het vooraan zetten van de ervaring dat wij een *zelf* zijn omdat er ook zoiets is als het *niet-zelf*. Dat heeft als logische consequentie dat psychische hulpverlening zich nooit enkel kan richten op een geïsoleerd zelf, maar dat psychische hulpverlening niet anders kan dan kijken naar en werken met de relationele context van mensen.

Boszormenyi-Nagy integreerde elementen uit de psychoanalyse, het systeemdenken, de sociale psychologie, ethiek en filosofie in het contextuele denken. Het verschijnen van zijn hoofdwerk *Between give and take* (1986), vertaald in het Nederlands als *Tussen geven en nemen* (1994), ligt inmiddels al enkele decennia achter ons. Het laat zich niet gemakkelijk lezen en vraagt heel wat voorkennis omtrent verschillende gebieden van de menswetenschappen. Sindsdien hebben meerdere auteurs geprobeerd het werk van Nagy te hertalen in meer toegankelijke en overzichtelijke publicaties. Studenten in het hoger onderwijs, postgra-

duaat en andere bijscholingen hebben tekstmateriaal nodig dat én toegankelijk is én aansluit bij het hedendaagse denken én tegelijkertijd de complexiteit en de nuances van het contextuele denken in zich draagt. Ook de ervaren hulpverlener of therapeut die mogelijk in een ander paradigma is opgeleid, maar nieuwsgierig is naar de contextuele benadering, vindt in dit boek een heldere beschrijving van hoe contextuele hulpverlening werkt. Uiteindelijk gaat het om de vraag: 'Hoe doe je dat nu op de werkvloer?' Deze publicatie wil aan de behoefte aan een heldere en overzichtelijke handleiding tegemoetkomen. Het is een handboek contextuele hulpverlening dat zowel het theoretisch kader als de praktijk op de werkvloer in alle facetten beschrijft. Tegelijkertijd willen we helder en concreet zijn. Met hulpverlening bedoelen we de psychische hulpverlening, ongeacht binnen welk mandaat deze plaatsheeft. De term hulpverlening slaat in dit boek op het mandaat van de therapeut, maar ook dat van de counselor, psychosociaal werker, opvoeder, enzovoort. In België en Nederland worden heel verschillende termen gebruikt om deze verschillende vormen van hulpverlening aan te duiden.

De ambitie van de auteurs is niet licht. Naast de complexiteit om nuance en helderheid met elkaar te verzoenen, dient dit werk ook op te boksen tegen een manier van denken die er lijnrecht tegenover staat. Het hedendaagse narratief dat het individu in staat is op eigen kracht vorm te geven aan zijn eigen leven en geluk is erg dwingend. Dit narratief stelt de individuen die het geluk hadden steun te krijgen, op te groeien in een warme omgeving, gewoon puur geluk hadden of het voorwerp waren van toevallige (sociale) media-aandacht, in de positie neer te kijken op wie dat niet kreeg. Honderden onderzoeken en zoveel menselijke ervaring ten spijt blijft dit narratief standhouden. Deze mythe stelt de *haves* in staat de *have-nots* voor te houden dat ze alles kunnen hebben, als ze maar genoeg hun best doen. Het stelt populistische politici in staat de sukkelaars die toevallig op het verkeerde continent geboren zijn met de vinger te wijzen als waren zij de oorzaak van hun eigen ellende. Niet zo in de contextuele visie. Wij mensen bestaan maar dankzij het feit dat wij met elkaar verbonden zijn. Het is deze verbinding met de ander over de grenzen en generaties heen die onze voornaamste energiebron en bron van leven is. Mensen zijn door het leven verbonden met andere mensen. Een mens is kind van ouders en groeit op met relaties. Deze relaties vormen – samen met de genetische aanleg – het zelf van een mens.

Vreemd genoeg is psychologische en psychosociale hulpverlening zeer vaak louter individueel. Hoeveel mensen verblijven niet in een psychiatrische instelling zonder dat de dokters en hulpverleners echt contact hebben met de mensen met wie hun patiënten door het leven verbonden zijn? Hoeveel mensen raadplegen niet een psycholoog, psychiater of andere werker in de geestelijke gezondheidszorg zonder dat deze echt weet met wie deze mensen door het leven verbonden zijn? Het is onze ervaring als opleider en supervisor van hulpverleners dat hulp-

verleners soms nauwelijks iets weten over de relationele context van deze mensen. Psychische hulpverlening is te vaak individueel georganiseerd. Iemand is de patiënt. Of er met zijn of haar existentiële relaties wordt gewerkt, is afhankelijk van het paradigma en de moed van de hulpverlener.

Nochtans wijst onderzoek uit dat de meest bepalende factor in het slagen van psychische hulpverlening niet in de spreekkamer aanwezig is. Het is niet de opleiding, training of theoretische oriëntatie van de therapeut die bepalend is. Het is niet de ervaring of de mate waarin de therapeut deelneemt aan supervisie of intervisie die het verschil maakt in het proces van groei en heling. Het zijn vooral de veerkracht en de hulpbronnen die aanwezig zijn in de relationele context van de cliënt die het verschil maken. De cijfers van diverse onderzoeken lopen uiteen, maar de tendens is in ieder geval dat groei en heling vooral gefaciliteerd worden door cliënt- en contextfactoren. Psychologische en psychosociale hulpverlening kan niet anders dan zich richten op de relationele context van de mensen die er een beroep op doen en nagaan wat daar aan potentiële hulpbronnen aanwezig is. En dat is precies iets waar contextuele hulpverleners in opgeleid zijn.

De systeemtherapie die in de jaren vijftig tot zeventig van de vorige eeuw opgang maakte, had begrepen dat de motieven voor verandering niet enkel binnen in het individu te vinden waren, maar dat je de individuele hulpvrager in het grotere geheel moest zien. Deze pioniers leverden baanbrekend werk. In de jaren vijftig tot negentig van de vorige eeuw probeerde Ivan Boszormenyi-Nagy de schijnbare tegenstelling tussen individu en systeem te overbruggen. Hij zag dat je mensen individueel kon aanspreken, maar dat zij enkel goed konden worden begrepen als je ze zag binnen het grotere geheel van de grootfamilie. Hij ontwierp een begrippenkader en een structuur waarbinnen hij dat alles probeerde te vatten. Hij probeerde inzichten uit de psychoanalyse te verzoenen met deze uit het systeemdenken. Daartoe ging hij ook te rade bij de filosofie van Martin Buber en integreerde hij ook belangrijke inzichten uit de sociologie. Naast een vier-, later vijfdimensioneel taxatiemodel gaf Boszormenyi-Nagy ook richtlijnen voor de toepassing ervan.

De keerzijde van de inspanningen zoveel mogelijk inzichten te integreren is dat het model er complex uitziet en dat het moeilijk hanteerbaar is om de effectiviteit ervan te onderzoeken.

We zijn gebouwd en bedraad om informatie te ontvangen en om signalen uit te sturen.

We krijgen voortdurend informatie over het effect dat we hebben op de/het andere. Door onze opvoeding leren we aan die signalen betekenis geven. Is iets veilig? Blijven we beter uit de buurt? Vindt die ander mij leuk? Is de ander geholpen met wat ik doe of zeg? Ben ik de moeite waard om tijd in te investeren

of moet de ander mij niet hebben? We leren door ervaring en opvoeding deze informatie interpreteren en krijgen op die manier een idee van wie of wat we zijn. Tegelijkertijd is voor de andere zichtbaar welk effect zij/hij/het op mij heeft. Ook hij/zij/het interpreteert. Deze constante feedbackstroom maakt medemensen tot wie ze worden. We zijn wie we zijn in contact met de mensen met wie we door het leven verbonden zijn.

Ivan Boszormenyi-Nagy probeerde deze wederkerigheid te begrijpen en te vatten in een therapeutische benadering. Het was hem niet zozeer te doen om een sluitend en mooi model, maar wel om “what is helpful in therapy”. Ervaring in het werken met psychiatrische patiënten leerde hem dat zij vooruitgang boeken wanneer zij zich bevinden onder de mensen met wie zij door het leven verbonden zijn en wanneer zij de gelegenheid krijgen zorg op te nemen of wanneer hun zorg wordt gezien en benoemd (1994). Het inzetten op wat er gebeurt in deze verbondenheid maakt deel uit van de kern van het contextuele denken en werken.

OVER DE AUTEURS

De auteurs van dit boek – twee Nederlanders, drie Vlamingen – hebben boven op hun opleiding in de menswetenschappen allen een meer dan uitgebreide contextuele opleiding genoten en hebben ervaring als opleider, supervisor of leertherapeut in de systemische en contextuele therapie en psychosociale hulpverlening. Zij zijn geoefend in het formuleren, herformuleren en toegankelijk maken van het contextuele denken. Maar in de eerste plaats zijn deze auteurs psychologische hulpverleners pur sang. Het is de liefde voor hun cliënten en patiënten die hen drijft naar een beter begrip, een vollediger overzicht en betere wegen om de ander te bereiken. Bovendien zijn zij mensen die zelf leven in een relationele context van (groot)ouders, kinderen, partners, broers, zussen, collega's en vrienden. Het is deze ervaring van verbondenheid die zij meenemen in hun klinisch werk.

LEESWIJZER

Het handboek bestaat uit drie delen. De lezer kan het boek lezen van het begin tot het einde. Maar de lezer kan net zo goed het deel of het hoofdstuk uitkiezen dat hem op dat moment het meest helpend lijkt. De hoofdstukken zijn zo opgebouwd dat ze als zelfstandig stuk te lezen zijn, zodat het niet steeds nodig is voorgaande hoofdstukken te lezen. Dat houdt in dat sommige begrippen en structuren meer dan een keer uitgelegd worden. Dat kan helpen om ze beter te begrijpen.

Een eerste deel is gewijd aan de uitgangspunten van het contextuele denken en werken. Een model over het menselijke voelen, denken en handelen ontstaat in een historische context, midden in een bad van kennis en overtuigingen. Eerst schetsen we de geboorte van het contextuele denken in relatie met de epistemologische context. In een tweede hoofdstuk gaan we in op de psychische hulpverlening vandaag. In hoofdstukken 3 en 4 geven we extra ruimte aan de aannames en theoretische uitgangspunten van het contextuele denken en zoomen we in op de basishouding waarover een contextueel hulpverlener dient te beschikken.

Het tweede deel vormt de kern van dit boek. Hulpverleners die opgeleid worden in het contextuele model, willen leren hoe je met die ideeën werkt met mensen. Dit deel focust dan ook op het handelen op de werkvloer. Het bouwt verder op een model dat is ontwikkeld door opleiders en onderzoekers van de Christelijke Hogeschool te Ede (NL). Dit model is opgebouwd uit drie fasen. Elk van deze fasen is opgedeeld in drie zogenaamde proceselementen. Elk van deze proceselementen vormt een hoofdstuk. De auteurs leggen stap voor stap uit hoe je een contextueel begeleidingsproces kunt opbouwen met deze fasen en proceselementen. Binnen elk proceselement worden interventies belicht die daar erg helpend bij zijn. We beschrijven elke interventie zo concreet mogelijk en illustreren dat met voorbeelden die gebaseerd zijn op de praktijk. Uiteraard zijn deze voorbeelden wel geïnspireerd door de praktijk, maar wordt er nergens een herkenbare cliënt opgevoerd. Dit deel geeft een zo concreet mogelijk beeld van het contextuele werk op de werkvloer. Elke fase wordt afgesloten met een verhaal, gebaseerd op de contextuele hulpverleningspraktijk.

In dit boek verwijzen we geregeld naar de werkzame factoren in psychische hulpverlening. Daar neemt de persoon van de hulpverlener een belangrijke plek in. Daarom hoort in een handboek contextuele hulpverlening ook een derde deel over de opleiding van de contextueel hulpverlener. Wij gaan in op de voorwaarden om aan een opleiding te beginnen en belichten onontbeerlijke onderdelen in een dergelijke opleiding.

De auteurs hopen dat de hulpverlener die aangesproken wordt door het contextuele denken in dit boek de taal en de wegwijzers vindt die hem helpen zich te oriënteren in de relationele context van de mensen voor wie hij werkt.

DEEL 1

DE CONTEXTUELE BENADERING

Theoretisch raamwerk, aannames en basishouding

1.1

DE GEBOORTE VAN HET CONTEXTUELE DENKEN

Paul Heyndrickx

EEN PARADIGMA

Willen we het contextuele paradigma begrijpen en hanteren, dan helpt het te onderzoeken in welke omgeving het is gegroeid. Wil het contextuele paradigma vandaag overeind blijven, dan moeten we eerst verkennen hoe vandaag aan psychische hulpverlening wordt gedaan. Zelfs een erg waardevolle en helpende visie als de contextuele benadering moet groeien en veranderen. Niet zozeer omdat mensen veranderen, maar wel omdat de wereld waarin mensen leven voortdurend verandert. Niet in het minst door de ontwikkeling van wetenschap en technologie. De ontwikkelingen van de mogelijkheden zich te verplaatsen en met elkaar te communiceren, hebben ervoor gezorgd dat het leven van een mens zich nu op een veel grotere oppervlakte afspeelt dan het leven van een middeleeuwer. De verspreiding van het internet en de mobiele telefoon hebben ons leven sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw zeer ingrijpend veranderd. De ontwikkeling van de gezondheidszorg, de verandering van de manieren waarop voedsel wordt geproduceerd, zorgen ervoor dat mensen die van die veranderingen gebruik kunnen maken, veel langer leven. Vele mensen krijgen kinderen op latere leeftijd, hoeven niet de hele dag bezig te zijn met overleven, reizen verder en wonen verder van hun geliefden en verwanten dan honderd jaar geleden het geval was. De medische wetenschap maakt veel mogelijk op het gebied van voortplanting en ouderschap. Dat stelt vandaag nieuwe ethische vragen.

De contextuele benadering zoals die ontwikkeld werd door Ivan Boszormenyi-Nagy en de mensen met wie hij samenwerkte, ontstond in de tweede helft van vorige eeuw. Ondertussen is er veel onderzoek gedaan naar hoe psychopathologie ontstaat, wat het lijden doet, hoe ons brein functioneert (Swaab, 2015), welke sporen trauma achterlaat (Van der Kolk, 2016) en hoe mensen geestelijk gezond blijven. Er ontstonden nieuwe inzichten rond partnerrelaties (Johnson, 2009; Slootmaeckers & Migerode, 2020; Schnarch, 2004).

De contextueel hulpverlener werkt vandaag in een werkveld waar andere denk- en werkwijzen worden gehanteerd. Deze ordenen de wereld op een andere manier dan dat werd gedaan in de vorige eeuw. De menselijke wereld ziet er anders uit en de contextueel hulpverlener moet daarin meegaan.

Een paradigma is een begrip uit de wetenschapsfilosofie of epistemologie. Het begrip werd gehanteerd door de wetenschapsfilosoof Thomas Kuhn (1962). Een paradigma is een geheel van inzichten en theoretische opvattingen van waaruit wordt gehandeld en dat door een grote groep praktijkwerkers wordt gedeeld. Het handelen wordt geleid door een wetenschappelijk kader dat wordt gehanteerd. In die zin is een paradigma ook een sociaal en psychologisch gegeven. Het is een narratief dat helpt de werkelijkheid te benaderen. Een paradigma is nooit de exacte weergave van de werkelijkheid. Die kunnen we onmogelijk helemaal in haar omvang, complexiteit en samenhang kennen. Voor de wetenschapsfilosoof Karl Popper (1972) zijn de werkelijke wereld en de wereld van de kennis, verschillende werelden. Maar met behulp van een paradigma weten we de werkelijkheid wel te hanteren. Eigen aan het begrip paradigma is dat het een tijdelijke constructie is, die wordt aanvaard en gedeeld, maar op een bepaald moment in de evolutie van de wetenschap als achterhaald wordt beschouwd omdat nieuwe kennis en nieuwe technieken zich opdringen.

De contextuele benadering zoals ze in dit boek wordt beschreven, kan worden begrepen vanuit een paradigma (Van der Meiden, 2020). Dat betekent dat het niet gaat om een statische, onveranderlijke constructie, maar dat het gaat om een levend stelsel van inzichten en handelingen. Het contextuele denken heeft een hele evolutie doorgemaakt. Het is niet de opzet van dit boek deze evolutie in detail te beschrijven, maar het concept paradigma helpt te begrijpen hoe een werkbaar model zijn plek vindt in een context waar telkens weer nieuwe pogingen worden ondernomen om de werkelijkheid te begrijpen en te hanteren.

DE GEBORTE VAN HET CONTEXTUELE PARADIGMA

Wanneer ontstaat een paradigma? Dat is moeilijk uit te maken. De wetenschapsfilosofie (Kuhn, 1962) situeert het ontstaan van een paradigma op het moment dat een nieuw inzicht de oude denk- en handelwijzen moeilijk vol te houden maakt. Halverwege vorige eeuw ontstond onder invloed van de systeemtheorie van Von Bertalanffy (1945) het inzicht dat het menselijke wezen niet alleen dient begrepen te worden in zijn individuele presentatie, maar ook als deelnemer van samenlevingssystemen. Het menselijke handelen en voelen en denken kan niet losgekoppeld worden van hoe die mens zich verhoudt ten opzichte van die systemen.

Elk mens is altijd iemands kind, vaak iemands partner of ouder, in een keten van generaties, levend in een samenleving. Dat samen leven kenmerkt de mens en is noodzakelijk voor zijn overleven en bestaan.

VAN VLEES EN BLOED

Ivan Boszormenyi-Nagy, Hongaars-Amerikaanse psychiater, raakte geïnteresseerd in de biochemische component van psychoses. Hij deed daar ook wetenschappelijk onderzoek naar (1994).

Als er in de waarneming van mensen iets fout gaat, dan moet dat ook waar te nemen zijn in de biochemische processen in de hersenen. Wanneer we dat kunnen vinden, moet het mogelijk zijn medicatie te ontwikkelen die deze biochemische 'fouten' corrigeert. Heel de psychofarmaceutische industrie is gebouwd op deze wetenschappelijke logica. Vaak met en vaak zonder succes. Psychofarmaca hebben invloed op gevoel en waarneming, net als genotsmiddelen zoals alcohol en marihuana. Maar het blijkt veel moeilijker dan gedacht. Hoewel het gevoelsleven kan worden beïnvloed, is daarmee niet de relationele context verdwenen waarin dit gevoelsleven plaats en betekenis heeft. Tegelijkertijd leven we als mens in een materiële wereld. We besteden een groot deel van onze tijd aan overleven: voeding, veiligheid, beschutting. Het is een wereld waarin gebeurtenissen plaatsvinden die ons leven beïnvloeden. Soms gaat het goed, soms ondergaan we bedreigingen als oorlog, vervuiling of natuurrampen. Mensen migreren om het beter te hebben. Anderen zien dat als een bedreiging. Dit alles beïnvloedt ons handelen. De feitelijke context wordt de eerste dimensie in het contextuele denken.

OBJECTRELATIES

Boszormenyi-Nagy situeert het ontstaan van de contextuele benadering in 1957 (1994, 2000). Hij deed onderzoek naar biochemische factoren bij schizofrenie aan de Universiteit van Illinois. Dat overtuigde hem niet van de biochemische wortels van deze aandoening en hij verlegde zijn focus naar de invloed van relaties op de ontwikkeling van het zelf. Hij startte met een onderzoeksproject rond gezinstherapie in het Eastern Pennsylvania Psychiatric Institute in Philadelphia. De focus verschoof van de behandeling van een individu naar de aanwezigheid van alle betrokkenen, de communicatie en de gedragspatronen. Daarin werd hij onder meer gestuurd door het werk van Ronald Fairbairn, een van de grondleggers van de objectrelatietheorie. De objectrelatietheorie van Fairbairn stelt dat het menselijke zelf fundamenteel relationeel is. In het menselijke zelf liggen representaties opgeslagen van relaties tussen het ik (ego) en de ander (innerlijk object). We hebben een basisbehoefte aan zowel goede als slechte innerlijke anderen, 'objecten' genoemd. Deze representaties van eerdere en eerste relaties kleuren onze waarneming van latere relaties (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994). Het

kind dat opgroeit met de levenservaring dat de wereld een veilige plek is en dat hij de moeite waard is om geliefd te zijn, beschikt over een ruim arsenaal aan representaties van relaties met een 'goed object'. Dat zal hem helpen om nieuwe relaties als veilig en betrouwbaar in te schatten. Dat helpt ons door het leven. We vertrouwen anderen, geven en ontvangen zorg en we werken samen. De ervaring dat "de meeste mensen deugen" (Bregman, 2019) zal daardoor alleen maar worden versterkt. Het brengt een opwaartse spiraal op gang waardoor de kwaliteit van het leven toeneemt. Het stelt ons in staat tegenslagen te verdragen en eroverheen te komen.

Iemand die opgroeit met de levenservaring dat de anderen (andere 'objecten') niet goed zijn voor hem, beschikt over een ruim arsenaal aan negatief geladen 'objectrelaties'. Zo kunnen we de relatie met onze partner vervormd ervaren door onze innerlijke relatie met een slecht object. Deze vervormingen doen onrecht aan wie de ander in werkelijkheid is. We kunnen bovendien de ander blijvend behandelen als het 'slechte' innerlijk object. Deze neiging noemen we projectieve identificatie. Het brengt een negatieve spiraal op gang en de voortdurende behandeling van de ander als een negatief object brengt een selffulfilling prophecy tot stand. De ander wordt boos en mogelijk agressief.

Nagy verbond de theorie van de objectrelaties van Ronald Fairbairn met de dialogische visie van de filosoof Martin Buber (1923/2003). In de visie van Buber zijn er twee mogelijke relatievormen.

In de Ik-Het-relatie wordt de ander behandeld als een object en niet als een andere die gelijk is aan mijzelf. Dat kan in puur functionele relaties. De persoon met wie ik te maken heb, verkoopt me een product of kom ik tegen op straat. We herkennen elkaar als een ander mens, maar gaan geen relatie aan. Dat is in functionele of zakelijke relaties niet steeds nodig. En dat hoeft geen probleem te vormen. Wanneer we echter meer met elkaar te maken hebben en we blijven elkaar behandelen als een object, doen we elkaar tekort. Ik behandel de ander als een constructie die ik zelf heb gemaakt omdat het mij nu eenmaal zo uitkomt.

In de Ik-Jij-relatie staan we van aangezicht tot aangezicht. We zien de andere als een zelf zoals ik een zelf ben. Ik ga de dialoog aan met de ander zoals hij is en niet zoals ik denk dat hij is. Ik laat mijn innerlijke constructie los en doe de inspanning verder te kijken dan het beeld dat ik me heb gevormd.

Contextuele hulpverlening is erop gericht los te komen van de innerlijke relationele formules en in de werkelijke relaties de dialoog aan te gaan. Contextuele hulpverlening probeert mensen ertoe te brengen dat ze bereid zijn de mens te ontmoeten die verscholen zit achter onze projecties. De innerlijke wereld van de psychologie wordt in het contextuele denken de tweede dimensie.

SYSTEEMDENKEN

Het contextuele paradigma ontstond niet toevallig halverwege de vorige eeuw (Hendrickx et al., 1991; Savenije et al., 2008). Het is de periode van de opgang van de systemische modellen, waarvan namen als Gregory Bateson, Salvador Minuchin, Jay Haley en Paul Watzlawick tot op vandaag doorklinken. De systemische benadering richtte zich in die periode vooral op de patronen en dynamieken die eigen zijn aan menselijke systemen. Men probeerde op een moderne, wetenschappelijke manier deze systemen te begrijpen en te beïnvloeden. De systeemtherapie die halverwege de vorige eeuw opgang maakte, had begrepen dat de motieven voor verandering niet enkel binnen in het individu te vinden waren, maar dat je de individuele hulpvrager in het grotere geheel moest zien. De systeemtherapeuten leverden baanbrekend werk op dat vlak. Zij ontwikkelden modellen en taal om te spreken over de grotere gehelen waar mensen deel van uitmaken. De systeemdenkers zochten naar manieren om met gezinnen te werken. Zij nodigden de familie uit in de spreekkamer. Zij probeerden de patronen en de structuren in het gezin te veranderen zodat alles op een meer ‘gezonde’ manier zou verlopen. Dat was een eerder normerende manier van werken, want dat hield in dat er zoiets zou zijn als een meer gezonde familiestructuur, die we kunnen kennen en die we kunnen introduceren. Waarna het gezin wel eens afhaakte en alles weer in zijn oude plooi viel.

De contextuele benadering onderscheidt zich van de klassieke systeembenadering door de blijvende aandacht voor de individuele verantwoordelijkheid. Een persoon is niet enkel iemand wiens gedrag wordt gestuurd door het systeem, maar ook iemand die zelf verantwoordelijkheid voor de anderen heeft en kan opnemen. De contextuele benadering onderscheidt zich ook van de klassieke systemische modellen door het intergenerationele denken. De transacties en de levende systemen vormen in het contextuele denken de derde dimensie.

WEDERKERIGHEID – RECIPROCITEIT

De ervaring dat ook psychotische mensen zorg tonen voor de mensen met wie ze verbonden zijn, zette Boszormenyi-Nagy ertoe aan dit spoor verder te onderzoeken. Voor hem werden loyaliteit en wederzijdse zorg de voornaamste drijfveren in het menselijke handelen. Hij haalde daarvoor de taal en de ideeën uit de sociale psychologie van Alvin Gouldner (1960) en vond de bevestiging van zijn bevindingen bij de filosoof Martin Buber (1923/2003) (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Hij noemt dit gebied dat tussen de mensen in ligt ‘de dimensie van de relationele ethiek’. Dit werken we verder in dit hoofdstuk meer uit.

“Als wederkerige betrokkenheid en verdiende gerechtigde aanspraak zo fundamenteel zijn voor een levensvatbare en uitgebalanceerde levenscontext, waarom wordt dan in feite de dimensie van de relationele ethiek in families zo weinig aan-

gesproken? Waarom heeft de psychotherapie het bestaan en de implicaties van deze dimensie zo consequent genegeerd?”, vraagt Nagy zich af in *Tussen geven en nemen* (1994, p. 244). De balans van geven en nemen – de rechtvaardigheid tussen mensen en het feit dat mensen onderling van elkaar afhankelijk zijn – vormt in het contextuele denken de vierde dimensie.

DE LUCHT DIE WE INADEMEN

Als mens bewegen we ons, zoals elk levend wezen op aarde, in een dampkring waarvan de leefbare laag, de troposfeer, tot gemiddeld tien kilometer boven ons hoofd reikt. In die troposfeer bevinden zich de gassen die we inademen om in leven te blijven. We zijn er ons niet altijd van bewust dat dit zo is, maar bij afwezigheid van die massa lucht gaan we dood. Zo is de aanwezigheid van anderen in ons leven de lucht die we inademen. Dankzij onze onderlinge relaties blijven we als zelf bestaan. We voeden elkaar en hanteren elkaar voortdurend als referentiepunt. Geen zelf zonder relaties, zonder relaties geen zelf.

Elke visie op de mens hanteert deze ervaring als een aanname, vaak zonder deze expliciet te maken. Dit inzicht is ook in de contextuele benadering aanwezig. “Om te overleven hebben mensen basisvoorzieningen nodig. Om te bestaan hebben mensen relaties nodig” (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994, p. 231). Pas op het einde van zijn actieve leven benoemde Nagy de aanwezigheid van relaties als een aparte dimensie in het menselijke handelen. Catherine Ducommun-Nagy, die deze inzichten in haar boek *Ces loyautés qui nous libèrent* (2007) neerschreef, spreekt van ‘besoin ontique’, wat je zou kunnen vertalen als ‘ontische nood’. Deze ontische nood is de noodzakelijkheid van de mens in relatie te zijn om als zelf te kunnen blijven bestaan. Ongeacht de kwaliteit van deze relaties. Zelfs een relatie die destructief is, is beter dan geen relatie. Of zoals Catherine Ducommun-Nagy het verwoordde bij de voorstelling van de Nederlandse vertaling van hogerge-noemd boek: “It’s better to be a black sheep than not a sheep at all” (Ducommun-Nagy, persoonlijke communicatie, 21 november 2008). Slachtoffers van familiaal geweld halen het bestendigen van de zijnsnoodzakelijke relatie aan als motief om deze destructieve relaties toch vol te houden (Van Mieghem, 2020, 2021). Deze ontische nood vormt in het contextuele denken de vijfde dimensie.

De voornaamste verschuiving waarmee het contextuele kader zich onderscheidt van andere, bestaat erin dat de motieven voor het menselijke handelen en veranderen niet op één plek worden gezocht. Niet enkel in de interne dynamiek, niet enkel onder invloed van het systeem, maar wel in de complexe samenhang van interne dynamiek en relationele krachten. De diverse invloeden zijn terug te vinden in het vijfdimensionele model dat we vandaag kennen en in dit boek hanteren. De bedoeling van dit meerdimensionele model is dat de contextueel hulpverlener

oog houdt op de veelheid van factoren die van invloed zijn op het menselijke handelen en de motieven daarvan.

Deze dimensies helpen de contextueel werker de verscheidenheid aan informatie te ordenen en te bewaren. Op die manier verliest de contextueel werker zich niet in de overvloed en de complexiteit van informatie. Voor Nagy is de voornaamste dimensie deze van de relationele ethiek. Daar zitten de krachtigste motieven voor heling en groei. Dat werken we uit verder in dit boek.

WAT IS HELPEND?¹

Voor Nagy was het antwoord op de vraag wat helpend is in therapie te vinden in wat er gebeurt tussen cliënten en de mensen met wie zij door het leven verbonden zijn. Meer specifiek gaat het over de beweging in de balansen van geven en nemen of geven en ontvangen, zoals het in latere publicaties wordt geformuleerd (Boszormenyi-Nagy, 2000).

Nagy was niet de eerste die het geven en nemen tussen mensen beschreef. In *Invisible loyalties* (1973) verwijst hij naar het begrip *reciprocity* dat je kunt vertalen als reciprociteit of wederkerigheid. Nagy verwijst daarbij naar een publicatie van Alvin Gouldner (1960).

Reciprociteit is een begrip dat thuishoort in de sociologie, de economie, de sociale psychologie en de biologie. Reciprociteit gaat over de wederkerigheid van voordelen en beloningen in relaties. Als jij iets geeft, dan krijg ik ook iets. Ongelijkheid in beloning wordt maatschappelijk heel erg afgekeurd. De profiteur die voordelen krijgt die hij niet echt verdient of het vermoeden dat iemand voordelen krijgt die hij niet echt verdient, maakt mensen boos. Het is beschreven door De Waal (2009) in gemeenschappen van primaten, maar het is ook heel zichtbaar op het menselijke maatschappelijke niveau. Lees er de ontelbare fora op het wereldwijde web maar op na. Hoe vaak wordt er niet geklaagd over oneerlijke regels, transacties en wetten? Reciprociteit wordt gehanteerd bij de beschrijving van groepen in de samenleving. Billijkheid en rechtvaardigheid in de relaties zorgen voor samenhang op maatschappelijk niveau. Ongelijkheid maakt samenlevingen onstabiel. Het is een dynamisch gegeven. Reciprociteit is de sociale norm die een impliciete verplichting inhoudt iets weer te geven wanneer men iets krijgt. In de visie van Gouldner gaat het over een geïnternaliseerde norm. Deze norm wordt opgelegd door de samenleving en we hebben hem als het ware ingeslikt (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973).

1 Deze paragraaf is een bewerking van een deel van een artikel dat verscheen in het *Vakblad voor Contextuele Hulpverlening*, 25(3).

Nagy integreert het begrip reciprociteit in zijn benadering van de psychotherapie. Hij brengt het begrip van de maatschappelijke sfeer naar de relaties in de persoonlijke levenssfeer. Hij hanteert de visie om te begrijpen wat er op persoonlijk niveau tussen mensen gebeurt. Voor Nagy gaat het dan niet over een geïnternaliseerde norm die wordt opgelegd door de groep of door het Uber-Ich, maar vormen de balansen van geven en nemen een realiteit op zich. Het grootboek, het totaal van al die balansen van geven en nemen, is een gedeelde realiteit en bevindt zich tussen mensen. Verantwoordelijkheid nemen voor het zorgzaam omgaan met de mensen met wie we verbonden zijn, voor het verschuldigd zijn, gerechtigd zijn zorg te ontvangen en terug te geven is de relationele ethiek. Het is in dit geven en nemen, geven en ontvangen, dat we als mens zicht krijgen op wat we voor anderen betekenen. Het is aan de reactie van anderen dat we onze zelfwaarde en zelfvalidatie ontlenen. Op die manier krijgen we zicht op onszelf als iemand die iets te bieden heeft aan de wereld en als iemand die waardevol genoeg is om voor te zorgen. Relationele ethiek is geen opgelegde moraal, maar een besef dat relaties maar werken als het spel van geven en nemen rechtvaardig – billijk, fair – wordt gespeeld en dat je als mens groeit wanneer je passend zorg biedt.

In latere publicaties verwijst Nagy niet meer naar Gouldner, maar vooral naar Martin Buber aan wie hij ook reeds in *Invisible Loyalties* (1973) de notie van 'rechtvaardigheid van de menselijke orde' toeschrijft. In *Between give and take* (1986) is de dimensie van de relationele ethiek voluit aanwezig en is het begrip reciprociteit uit de sociale wetenschappen slechts op de achtergrond aanwezig. Relationele ethiek zit in het werk van Nagy op de schaal van de familierelaties.

Nochtans is de verwijzing naar Gouldner en naar de sociale wetenschappen erg helpend om het begrip wederkerigheid of reciprociteit te begrijpen. Het is gewoon de aard van het beestje (i.c. de homo sapiens) om rekeningen te maken en ze bij te houden. De notie van reciprociteit is in de sociale wetenschappen en in de biologie trouwens nog levend aanwezig (Baaziel, 2020; Collier, 2019; De Waal, 2009). Catherine Ducommun-Nagy legt in *Van onzichtbare naar bevrijdende loyaliteit* (2008) opnieuw de link met de oorsprong van het begrip wederkerigheid in de sociale wetenschappen.

Relationele ethiek is een nooit eindigend spel van geven en ontvangen, onderhandelen en pleiten voor zichzelf, en overwegen wat goede zorg is voor de ander en voor zichzelf. Relationele ethiek is echter verschillend van het 'voor wat hoort wat'-principe dat je terugvindt in de sociale wetenschap. De dynamiek van relationele ethiek zorgt voor sociale en familiale cohesie en veiligheid. Er zijn geen objectieve standaarden voor het geven en nemen/ontvangen. Niemand krijgt precies terug wat hij of zij heeft geïnvesteerd. Als ouder krijg je heel andere dingen van je kind dan de zorg die je hem gegeven hebt. Dit spel van geven en nemen geeft iemand

het ethisch recht iets te mogen verwachten van de ander – gerechtigde aanspraak – maar het geeft hem ook waarde en betekenis in de relatie – zelfvalidatie – en het helpt hem of haar ook te achterhalen wie hij of zij is – zelfafbakening. Groei en heling gebeuren in relatie met de mensen die er voor ons toe doen. De ervaring iets bij te dragen aan de kwaliteit van iemands leven en het nemen van verantwoordelijkheid, vormen belangrijke motieven in het menselijke handelen. Erkenning van deze bijdrage maakt deze zichtbaar en stimuleert groei en heling. In dit kader past het begrip verantwoordelijkheid. De keuzes die we maken in de relatie kunnen voldoen aan onze eigen behoeften of die van het systeem (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994, p. 75), maar verantwoordelijkheid nemen betekent ook passend rekening houden met de behoeften en de mogelijkheden van de ander(en).

De dimensie van de relationele ethiek is een gedeelde realiteit die tussen de mensen in ligt (ibid.). Maar ieder van ons ervaart die realiteit vanuit zijn eigen standpunt, gekleurd door eigen levenservaringen en het effect ervan op zijn persoonlijke ontwikkeling, bijvoorbeeld zijn hechtingsgeschiedenis. De dimensie van de relationele ethiek overstijgt deze persoonlijke gezichtspunten en belangen als enige maatstaf voor billijkheid. En net zoals iedereen muziek kan horen, maar er geen officiële maatstaf is voor mooie muziek, heeft ieder van ons toegang tot die gedeelde werkelijkheid van de balansen van geven en nemen, maar is ook daar geen officiële maatstaf voor. Toch bestaan er gedeelde opvattingen over de schoonheid van muziek. De geschiedenis is het vrijwel eens over de genieën van Bach, Brel, Simone en Cohen. Zo bestaan er ook ruim gedeelde opvattingen over billijkheid en rechtvaardigheid, in het denken van Nagy de “rechtvaardigheid van de menselijke orde”. Of balansen rechtvaardig worden bevonden, is het resultaat van een immer durende dialoog tussen mensen, over de generaties heen. Dit noemt Nagy het “intrinsiek transgeneratieel tribunaal” (Boszormenyi-Nagy, 2000, p. 114). Dit tribunaal is een metafoor voor de immer voortdurende dialoog tussen generaties over wat goede zorg is. De uitkomst van die dialoog overstijgt het individu of het tweetal. Er zijn belangen van voorgaande en volgende generaties bij betrokken.

In de visie van Nagy bestaat er tussen mensen “een grootboek van verdienste en verschuldigdheid” (ibid., p. 24). Dit is de immer bewegende optelsom van de balansen van geven en nemen in de verschillende relaties in een mensenleven, over de generaties heen. Wat van een kind wordt gevraagd, staat in relatie tot wat de ouder zelf als kind al dan niet heeft gekregen van zijn eigen ouders. Wat iemand aan haar partner geeft, houdt verband met het geven en nemen in de kind-ouderrelaties.

Nagy wijst erop dat het volgens Gouldner belangrijk is dat balansen nooit precies in evenwicht zijn (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973/1987). Het verschuldigd zijn aan elkaar versterkt de sociale cohesie. Het doet een samenleving functioneren. Gouldner citeert volgens Nagy de Romeinse filosoof Seneca: “Een persoon die te snel een geschenk wil terugbetalen met een ander geschenk is een onwillige

schuldenaar en een ondankbaar persoon.” De balans van geven en nemen is dynamisch en immer in beweging.

Dat het denken in verbinding en balansen niet zomaar een Europese visie is, wordt geïllustreerd door het boek dat de Zuid-Afrikaanse filosoof Mogobe Ramose (2017) publiceerde over de Afrikaanse *Ubuntu*-filosofie. *Ubuntu* is te vertalen als “Ik ben omdat wij zijn” of “Een mens is een mens omdat er anderen zijn”.

Ramose citeert in zijn boek ook Nelson Mandela:

“De spirit van *ubuntu* – dat diepe Afrikaanse besef dat we slechts mens zijn via de humaniteit van andere menselijke wezens – is geen plaatselijk fenomeen, maar heeft wereldwijd bijgedragen aan onze gemeenschappelijke zoektocht naar een betere wereld” (2017, p. 11).

UITDAGINGEN

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk werd beschreven, staat de contextuele benadering voor de uitdaging zich te verhouden tot meer recente stromingen in het denken over de mens-in-relatie. Als levend paradigma kan de contextuele benadering dat best aan. Het zit in het DNA van deze visie de blik open te houden. Het meerdimensionele contextuele model is daarvoor gebouwd.

REVIVAL VAN DE GEHECHTHEIDSVISIE

John Bowlby (1907-1990), kinderpsychiater, wordt beschouwd als de grondlegger van de gehechtheidstheorie (Govaerts, 2007). Hij ontwikkelde als psychoanalyticus zijn gehechtheidstheorie op het einde van de jaren zestig van vorige eeuw, op basis van studies over de relaties tussen kinderen en hun zorgfiguren. Gehechtheid is een fundamentele behoefte. Hoewel de gehechtheidstheorie gedurende de opgang van de systeembenadering wat minder aandacht kreeg, blijft zij van belang. Na 2000 kreeg de visie van Bowlby, die vooral werd gehanteerd in de behandeling van kinderen, hernieuwde aandacht. Dat gebeurde vooral onder invloed van de integratie van de gehechtheidstheorie in het werken met partnerrelaties. Dat is de verdienste van dr. Sue Johnson (2008, 2009). Emotionally Focused Therapy (EFT) was geboren. Zo ontwikkelde zich ook de Attachment Based Family Therapy (ABFT) (2018). Zowel EFT als ABFT integreren gehechtheid en systeembenadering.

De contextuele hulpverlening moet er rekening mee houden dat relaties niet enkel bestaan uit de balansen van geven en nemen/ontvangen in de relatie. De menselijke basisbehoefte zich veilig te verbinden is zeker in partnerrelaties een even belangrijke drijfveer in het menselijke handelen en welbevinden. Als wij werken met relaties kunnen wij niet voorbijgaan aan deze fundamentele basisbehoefte.